

Halil İncalcık ve Osmanlı Dönemi Balkanları Kaynak Bilimi

Evgeni Radushev*

Teşekkürler Profesör Turan, Sayın Büyükelçim, Sayın Başkanlar, Sayın Rektör Bey. Ben de anılarla başlamak istiyorum. 2000 yılında Sofya'da Sofya Üniversitesi Halil İncalcık'a fahri doktora verdi ve bu münasebetle bir sempozyum düzenlendi. Türk-Bulgar Sempozyumu ile aynı zamanda biz de Halil İncalcık Hocamız için bir program düzenledik. Ben bu programa katıldım, o zaman Sofya Osmanlı Arşivinin sorumlusuydum ve aynı zamanda Hoca'nın bir kitabını o zamanlarda Bulgarcaya tercüme ediyordum. Bu kitap Bulgaristan'da bir Türk âliminin basılan ilk kitabı oldu ve ben de o kitapta benim için ilginç şeyler öğrendim. Bunların biri, Hoca o sıralarda o kitabı yazarken 2 tahrir defterinden faydalandı, bunların numaraları da kafamda: maliyeden müdevver 525 ve maliyeden müdevver 250, ve bu ilk bakışta 2 defter olarak karşımıza çıkıyor.

Fakat Hoca bunları araştırırken bunun büyük ve genel bir tahririn parçası olduğunu tespit ediyor ve bu iki parçayı birleştiriyor, kendi çalışmalarında kullanıyor ve netice olarak bir sürü ilginç sonuçlar ortaya çıkıyor. Mesela hemen örnek olarak vereyim, Hoca'nın büyük katkısı Hristiyan Sipahiler buluşunu ve teorisini o kitapta anlatıyor. Bu iki parça bana çok ilginç geldi, ben arşivci olduğum için arşivimizde ona benzeyen bir defter parçası da kafamda dolaşıyordu, hemen bunu istedim, dikkatle araştırdım ve inceledim.

Bakın ne kadar ilginç bir durum, Sofya'da, Sofya Osmanlı arşivinde Halil İncalcık'ın İstanbul Osmanlı Arşivinde bulunduğu iki parçanın devamı olarak bir başka parça buldum ve birkaç gün sonra başka bir parça bul

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE

dum. Şöyle ki büyük tahrir defterinin 4 parçası oldu. Tahrir Batı Trakya'yı kapsayarak ondan sonra Selanik'ten kuzey istikametine doğru gidiyor ve Sofya bölgelerini kapsıyor. Gördüğünüz gibi muazzam bir bölge ve tarih açısından çok mühim bir evraktır.

Dediğim gibi bir program hazırladık ve düzenledik Hoca için. Programın bir parçası Sofya Osmanlı Arşivine gitmek ve ziyaret etmektir. Orada onun için küçük bir sergi de hazırlayıp düzenledik. İlk başta bu dediğim üçüncü muazzam tahririn Sofya'daki parçalarının birini koyduk ve Hoca'ya meseleyi anlattık, o kadar duygulandı ki bunu hiç unutmayacağım. O parçayı aldı, inceledi, sonra öptü.

Ben defterlere ve kaynaklara saygı ve sevginin ne olduğunu o zaman anladım. Ben de arşivciyim, ben de duygulandım bu durum karşısında. Onu görünce büyük Halil İncalcık'ın nasıl kaynaklarla temas içinde olduğunu da anladım o zaman. Ben şimdi Osmanlı dönemi kaynak bilimi ve Halil İncalcık konusunu anlatmak istiyorum ve başlamadan evvel de şunu kaydetmek, altını çizmek istiyorum.

Halil İncalcık bu disiplinin kurucusu, ona kadar, o zamana kadar tabii ki bir sürü ilim adamı kaynak neşrettiler. Fakat onun gibi akademik bir surette, bütün kurallarına uyararak ve komple bir kaynak defteri neşretmek ilk oldu ve bu Arnavutluk tahrir defteridir. Ben arşivciyim ve bana sorarsanız bu zor, çok zor bir iştir. Şimdiye kadar derli toplu olarak bu bölgenin başka bir defteri ya da bu tip kaynak gibi neşri yayımlanmamıştı. Çünkü bu bölge zor ve dikkat ederseniz -meslektaşlar bunu iyice biliyorlar- bu eser 1950'lerde çıkıyor. O zaman Arnavutluk kapalı bir devlet. Bir Hoca vardı biliyorsunuz, onu hatırlıyorlar, bir diktatör ve devlet tamamen kapak altında durumdadır. O kadar kapak altındadır ki harita bile yoktu, basılmıyor haritalar, çünkü şöyle bir ideolojik durum vardı, düşmanlar o haritaları alıp Arnavutluk'u zapt edecek diye harita yoktu, yapmıyorlardı. Böyle bir eser hazırlamak ve yayımlamak, sadece defteri okumak ve tercüme etmek ya da Latin harfleriyle hazırlamak değil. Akademik usul ne istiyor: en önce indeksler, yer adlarının indeksi; ve sadece bu yer adlarını okumak ve kâğıda koymak değil. Bunların konumlarını harita üzerinde tespit etmek. Bugünkü taksimat içinde bunların yerlerini bulmak ve tespit etmek için de bir sürü bölgesel adı (sadece yerleşim yeri değil, kişi adları ve birçok bölgeler vb.) tespit edip okumak ve en sonunda neşretmek.

Ben biliyorum çünkü bununla uğraşıyorum aynı zamanda. Osmanlı dönemi kaynak bilimi niçin o kadar zor bir disiplin? Çünkü o bölgede birkaç dil ve birkaç kültür Osmanlı'nın sayesinde tabii ki bir araya geliyor.

Buradaki defterlerde diyelim Sırpça kaynaklı isimler ve coğrafyalar bulursunuz. Arnavut, Bulgar, Rum ve dışardan gelmiş bir sürü fail kişilerin isimlerine rastlayacaksınız. Burada Ermeni, Gürcü efendim bir de Arnavutluk kuvvetli Katolik ve İtalya tesiri altındadır. İtalyan menşeli bir sürü isim ve terimler var, bunlara rastlarsınız. Halil İnalçık bütün bunu yapıyor. Güneş gibi bir eser ortaya koyuyor. Hoca Londra'da Paul Wittek'in seminerine katılıyormuş, bana anlattı, Wittek bir gün seminere geliyor ve elinde bir kitap var. O kitabı masaya koyuyor ve diyor ki "Aranızda bunu yapabilen bir kimse var mı?" Ve diyor ki, "Yok, işte bunu yapan Halil İnalçık'tır." Büyük Paul Wittek böylece Halil İnalçık'ı takdim etmiş.

Bunun dışında Halil İnalçık sadece Arvanid'le yetinmiyor. Bunun katkısı mesela şimdi Bülent Arı'yı izlerken kafamda ve ben bunu kaydetmek istiyorum. Kefe gümrüğü tahrir defteri muazzam bir çalışma, bu sadece tipinden değil, bu kaynak yine çok inanılmaz zorlukta bir kaynaktır, çünkü bir gümrüğün kaynağıdır. Sadece düşünün, 500 sene evvel herhangi bir limanda ve bir gümrükte ne gibi mallar geliyor, bu malların biz bugün adlarını ve ne olduğunu bilmiyoruz. Çünkü kullanmıyoruz. Bunların isimlerini siyakat yazısından çözmek ve neşretmek, bunların indeksleri için açıklama yapmak ve makale olarak giriş şeklinde hazırlamak, bu kitabı okuyucuya anlatmak, bunun muazzam bir inisiyatif olduğunu efendim böylece kabul ediyoruz.

Şimdi 1989'dan sonra bildiğiniz gibi Balkanlarda komünizm yetersiz düştü ve ben o zaman Sofya Üniversitesinde çalışıyordum. Biz hemen Türk tarihini tanıyan arkadaşlarla hocalar arasında böyle bir karar verdik, çünkü o zamanlarda bir Türk ilim adamının Bulgarcaya çevrilmiş ve ders kitabı olarak okutulacak bir eseri yoktu. Biz de üniversitenin yayın evinde neşredilmek üzere, Halil İnalçık'ın eserlerinden birini tercüme etmek ve neşretmek üzere karar verdik. Bizim seçmemiz için bol bol eser vardı. Tabii ki en önce herkesin aklına Hoca'nın klasik dönem eseri geliyor. Fakat biz farklı bir karar verdik. Hoca'nın Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar eserini tercüme etme kararı verdik.

Niçin bu eseri seçtik? Çünkü bu eser Halil İnalçık'ı bir ilim adamı, bir tarihçi olarak çok detaylı olarak temsil ediyor. En önce Halil İnalçık ve kaynak bilimi oradan belli oluyor. Bülent Arı'nın dediği gibi, Sultan Murad zamanından bir kronik o kitabın ilk kısmında kullanılıyor. 1444 Varna krizi kitabın ikinci bölümü. Halil İnalçık'ın meşhur "Stefan Dusan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na" işte bu eserde, ben bunu tercüme ederken bahsettiğim iki deftere rastladım.

Şöyle ki buralarda Halil İncalcık'ı analitik bir ilim adamı olarak bu kitap böylece temsil ediyor. O, aynı zamanda bir kaynak bilimcidir. Bu katkılardan sonra en önce Arvanid'de, sonra 1950'lerde, ondan sonra Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar'da kullandığı ve neşrettiği kaynak parçaları Balkanlarda bir çığır açtı. Dikkat ederseniz hemen sonra en önce Sırbistan'da, ondan sonra sırasıyla Bulgaristan, Bosna, Makedonya ve Yunanistan'da Osmanlı kaynakları neşredilmeye başlandı. İncalcık'tan sonra ve onun büyük katkısından sonra. İlginçtir ki ondan sonra ortaya çıkmış olan Osmanlı kaynak bilimine dair bütün bu katkılar, Halil İncalcık'ın usullerini (yani indeksler) ve Halil İncalcık klasik kaynak basımı kurallarını izleyerek ortaya konuldu.

Ötekiler de o seviyede eser ortaya koymak isteyecekler. Bu açıdan hemen söylemek istiyorum ki Halil İncalcık böylece Balkanların Osmanlı dönemi kaynak biliminin kurucusudur ve hayatının son anına kadar genel olarak bu tip kaynaklara ve özellikle 15. yüzyıl Osmanlı dönemi Balkanlarının kaynaklarına büyük bir önem veriyordu. Ben bu kente geldiğim için Halil İncalcık'a müteşekkirim, minnettarım. Çünkü Hoca beni 2003'te bu kente davet etti ve ben geldim, hiç ayrılmıyorum buradan da efendim. Bizim Halil İncalcık'la Sultan Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in dönemlerine ait defter yayın projemiz oldu. TTK sayesinde bu projenin ilk cildini neşrettik iki üç sene evvel. Şimdi bu eserin herhalde Halil İncalcık'ın kaynaklara ve kaynak bilimine son katkısı olacak ikinci cildi TTK'de sırasını bekliyor efendim. Halil İncalcık'ın son günlerinde onunla beraberdik. Hoca hep şöyle diyordu: "Ben buradan çıktıktan sonra beraber oturup eserlerimize bakarız, ben editörlük yaparım, şunu bunu tercüme ettin mi?" Bu arada diyor ki bir Arapça tercüme edeyim bakarsın vb. Son zamana kadar bunu tekrarlıyordu ve Hoca son zamana, son saatlerine kadar bununla yaşıyordu. İnanıyorum ki o şimdi şu anda yukarıdan bir yerden bize sevinerek bakıyor ve gurur duyuyor efendim, teşekkür ediyorum.